

เซซิล ไรดส์ กับการขยายจักรวรรดิอังกฤษในแอฟริกา

Cecil Rhodes and the Expansion of the British Empire in Africa

ชาคริต ชุ่มวัฒนะ*
Chakrit Choomwattana

บทคัดย่อ

เซซิล ไรดส์ นักจักรวรรดินิยมและนักการเงินผู้ยิ่งใหญ่ชาวอังกฤษ ประสบความสำเร็จในการสร้างอาณาจักรธุรกิจบนดินแดนแอฟริกาได้ เขาเป็นประธานบริษัทเดอเบีสและบริษัทบริติชเซาท์แอฟริกาซึ่งดำเนินการเหมืองเพชรและเหมืองทองคำในปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ไรดส์มีเป้าหมายในการขยายดินแดนและอิทธิพลในแอฟริกาให้รัฐบาลอังกฤษที่กรุงลอนดอน เขาฝันที่จะได้เห็นเส้นทางรถไฟเชื่อมต่อจากเมืองเคปทาวน์ในแอฟริกาใต้ถึงนครไคโรทางตอนเหนือของทวีป ไรดส์ใช้ทั้งเงิน อิทธิพล ตลอดจนการใช้อำนาจในการผนวกดินแดนให้แก่จักรวรรดิอังกฤษจากแอฟริกาตอนใต้จนถึงใจกลางของทวีป โรดีเซีย (หรือแซมเบียและซิมบับเวในปัจจุบัน) ซึ่งเป็นชื่อตั้งตามนามของเขา เป็นตัวอย่างที่ดีของความสำเร็จที่เขาผนวกดินแดนในแอฟริกาให้จักรวรรดิอังกฤษ ในเวลาต่อมา ไรดส์ให้ความสนใจในทรานส์วาลซึ่งอุดมสมบูรณ์ด้วย

* รองศาสตราจารย์ ดร., ประจําภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ทองคำและเพชร แต่การอยู่เบื้องหลังเหตุการณ์การรุกรานของเจมส์เพื่อยึดครอง
สาธารณรัฐทรานสวาลเพื่อล้มรัฐบาลของพวกบัวร์ ส่งผลกระทบต่อสถานะทาง
การเมืองและสังคมของโรดส์อย่างรุนแรง เขาถูกบีบให้ลาออกจากตำแหน่ง
นายกรัฐมนตรีของเคปโคโลนีและประธานของบริษัทที่ได้รับสัมปทานต่างๆ
อย่างไรก็ดี ในพินัยกรรมสุดท้ายของเขา โรดส์มอบเงินจำนวน ๓ ล้านปอนด์
จัดตั้งทุนการศึกษาโรดส์ซึ่งมอบให้แก่เยาวชนที่โดดเด่นจากประเทศต่างๆ เพื่อ
เข้าศึกษาที่มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ดซึ่งเป็นสถาบันการศึกษาที่เขารักเพื่อที่
เยาวชนดังกล่าวจะร่วมกันส่งเสริมสันติภาพและความเข้าใจระหว่างนานา
ประเทศในอนาคต ปัจจุบันทุนการศึกษาโรดส์ได้รับการชื่นชมว่าเป็นทุนการ
จัดการศึกษานานาชาติของโลกที่มีชื่อเสียงมากทุนหนึ่ง

คำสำคัญ : เซซิล โรดส์ เดอเบียร์ส โรดส์เซีย สงครามบัวร์

Abstract

Cecil Rhodes, English imperialist and financier, had great success in his business in South Africa. He was the director of the giant diamond-mining company De Beers Consolidated Mines, Ltd., and the gold-mining British South Africa Company in the late 19th century. His purpose was to expand the territory of the British Empire in Africa. He dreamed of seeing a railway line built from Capetown in the south to Cairo in the north. He used money, influence and even force both to enlarge his business and to annex more land to the empire from the southern part up to the central area of the continent. Rhodesia (or Zambia and Zimbabwe at present), a territory named after him,

is a good example of the land he annexed for the British government. During his latter years, he was very interested in Transvaal, a good resource of gold and diamonds, therefore he got involved in a plot called 'Jameson Raid' to topple the Boer government there. The plot failed and Rhodes was dishonored. He was forced to resign his premiership in the Cape Colony and his chairmanship of the chartered companies. However, in his last will, he left £3 million to found Rhodes Scholarships for students from overseas to study at Oxford University, his beloved institution, so that they could promote peace and understanding among nations in the future. It is still considered a prestigious international graduate scholarship program.

Keywords : Cecil Rhodes, De Beers, Rhodesia, Boer Wars, Rhodesia

ครั้งหลังคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ จนกระทั่งสงครามโลกครั้งที่ ๑ นั้นเป็นช่วงเวลาที่ชาติตะวันตกต่างพากันดำเนินนโยบายจักรวรรดินิยม (Imperialism) เพื่อหาแหล่งวัตถุดิบสำหรับอุตสาหกรรม ตลาดรับซื้อสินค้า และแหล่งระบายประชากรในประเทศ สำหรับอังกฤษแล้ว เป็นช่วงเวลาที่นโยบายจักรวรรดินิยมประสบความสำเร็จแม้จะกระทบกระทั่งกับประเทศอื่นๆ และจักรวรรดิอังกฤษแผ่ขยายไปกว้างใหญ่ไพศาลที่สุด ซึ่งลักษณะการขยายตัวของจักรวรรดิมีส่วนคล้ายคลึงกับสมัยที่อังกฤษบุกเบิกการปฏิวัติอุตสาหกรรม (Industrial Revolution) คือเป็นความริเริ่มหรือการรุกทางโดยปัจเจกชนไม่ใช่รัฐ การขยายจักรวรรดิอังกฤษเริ่มต้นโดยบุคคลประเภทนักเดินทาง นักสำรวจ พ่อค้า และมีชนนารีทวีปแอฟริกาตกเป็นดินแดนที่ประเทศตะวันตกพากันเข้าไปแก่งแย่งยึดครอง อังกฤษได้บุคคลนำทางในการแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมืองอย่างเช่น เซอร์จอร์จโกลดี้ (Sir George Goldie, ค.ศ. ๑๘๔๖-๑๙๒๕) ในแอฟริกาตะวันตก เซอร์แฮร์รี

จอห์นสตัน (Sir Harry Johnston, ค.ศ. ๑๘๕๘-๑๙๒๗) ในแอฟริกาตะวันออก และเซซิล โรดส์ (Cecil Rhodes, ค.ศ. ๑๘๕๓-๑๙๐๒) ในแอฟริกาใต้ คนสุดท้ายซึ่งบทความนี้จะกล่าวถึงมอบบมรดกและสร้างผลงานสำคัญๆ ที่ทำให้รัฐบาลอังกฤษได้ประโยชน์และดำเนินงานสานต่อ แต่ขณะเดียวกันรัฐบาลอังกฤษก็ไม่อาจสรรเสริญเขาได้อย่างเต็มที่ คุณูปการของเขาจึงเป็นที่ถกเถียงเรื่อยมาจนกล่าวได้ว่าอังกฤษพูดได้ไม่เต็มปากหรือค่อนข้างกระอักกระอ่วนเมื่อจำต้องเอ่ยถึงบทบาทของเซซิล โรดส์ นั้นเป็นเพราะว่าสิ่งที่เขามอบให้แก่อังกฤษนั้น ไม่น้อยได้มาด้วยการใช้อำนาจ กำลังหรือความรุนแรง และเล่ห์เพทุบาย

ประสบการณ์และแนวคิดเรื่องการสร้างจักรวรรดิอังกฤษในแอฟริกา

เซซิล โรดส์ ซึ่งมีชื่อเต็มว่าเซซิล จอห์น โรดส์ เป็นชาวมณฑลฮาร์ตฟอร์ดเชียร์ (Hertfordshire) ของอังกฤษ เขาเป็นบุตรชายคนที่ ๕ ในจำนวนบุตร ๙ คนของศาสตราจารย์ฟรานซิส วิลเลียม โรดส์ (Francis William Rhodes) และลุยซา ฟิค็อก โรดส์ (Louisa Peacock Rhodes) บิดาของเขามีฐานะมั่งคั่งพอที่จะส่งบุตรชายไปเรียนในสถานการศึกษาที่มีชื่อเสียงและมีค่าใช้จ่ายสูง พี่ชายคนหนึ่งได้เข้าเรียนที่วิทยาลัยอีตัน (Eton) มณฑลเบิร์กเชียร์ (Berkshire) อีกคนที่วิทยาลัยวินเชสเตอร์ (Winchester) มณฑลแฮมป์เชียร์ (Hampshire) และอีกคนเรียนวิชาทหาร แต่โรดส์ต้องเรียนหนังสือที่โรงเรียนมัธยมทั่วไป (Grammar School) ในเขตบ้านเกิดเพราะมีปัญหาสุขภาพปอด ซึ่งทำให้เขาไม่สามารถมุ่งสู่อาชีพนักกฎหมายหรือนักบวชอย่างที่ใฝ่ฝันได้ ดังนั้น ใน ค.ศ. ๑๘๗๐ แทนที่จะได้เข้าเรียนในมหาวิทยาลัย โรดส์ กลับถูกส่งไปช่วยงานในไร่ฝ้ายของเฮร์เบิร์ต (Herbert) พี่ชายอีกคนที่อุ้มโกมาซี (Umkomazi) ดินแดนชายฝั่งของสาธารณรัฐนาตาล (Natal) ซึ่งเป็นอาณานิคมของอังกฤษในแอฟริกาใต้ ตามที่นายแพทย์แนะนำว่าสุขภาพของเขาจะดีขึ้นหากได้ทำนักรบในเขตอากาศร้อนแห้ง เมื่อโรดส์ไปถึงก็พบว่าที่ดินแดนทุรกันดารทั้งการปลูกฝ้ายก็ล้มเหลวเพราะที่ดินไม่เหมาะสม เขาดำรงชีพด้วยเงิน ๓,๐๐๐ ปอนด์ที่ได้ขอยืมจากโซเฟีย (Sophia) ผู้เป็นป้า โรดส์วางแผนไว้ว่าจะเก็บเงินที่ได้จากการทำไร่เพื่อเข้าเรียนในมหาวิทยาลัย

ในเดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๘๗๑ โรดส์และพี่ชายตัดสินใจทำงานในไร่ฝ้ายเพื่อไป

ทำงานในเมืองเพชรที่คิมเบอร์ลีย์ (Kimberley) ในเคปโคโลนี (Cape Colony) อาณานิคมในแอฟริกาใต้ของอังกฤษอีกแห่ง เพราะกระแสการตื่นเพชรกำลังแผ่ครอบคลุมบริเวณนั้น แต่คิมเบอร์ลีย์มีสภาพแวดล้อมแย่กว่าที่เดิม เฮอร์เบิร์ตไม่อดทนพอและทิ้งงานไปใน ค.ศ. ๑๘๗๓ ส่วนโรดส์อดทนทำงานในเมืองเปิด คุมการทำงานของคนงานด้วยตนเอง ตลอดจนแยกเพชรเองด้วย ความมุ่งมั่นทำงานหนักทำให้โรดส์เริ่มเก็บหอมรอมริบและนำเงินไปลงทุนซื้อสิทธิขุดหาเพชรจากนักเสี่ยงโชครายย่อย เขาใช้เทคนิคใหม่ๆ ในการทำเหมืองโดยใช้เครื่องสูบน้ำซึ่งสามารถทำเหมืองเพชรได้แม้เป็นช่วงฤดูฝน ใน ค.ศ. ๑๘๗๓ เขาให้ชาลส์ รัดด์ (Charles Rudd) เพื่อนร่วมธุรกิจดูแลกิจการในแอฟริกาใต้ขณะที่เขาเดินทางกลับไปศึกษาต่อที่วิทยาลัยโอเรียล (Oriental) แห่งมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ณ ที่นั้นโรดส์ประทับใจกับการบรรยายของจอห์น รัสกิน (John Ruskin) นักวิจารณ์ศิลปะและนักวิพากษ์สังคม ซึ่งทำให้เขาเริ่มครุ่นคิดถึงการสร้างจักรวรรดิอังกฤษให้ยิ่งใหญ่ กอปรกับใน ค.ศ. ๑๘๗๒ โรดส์และพี่ชายเคยเดินทางขึ้นไปทางตอนเหนือของคิมเบอร์ลีย์ด้วยพาหนะเทียมวัว เขาไปตามเส้นทางของพวกมิชชันนารีในเบชวานาแลนด์ (Bechuanaland ปัจจุบันคือ บอตสวานา (Botswana)) จนถึงเมืองแมฟีกิง (Mafikeng) จากนั้นไปทางตะวันออกผ่านสาธารณรัฐทรานสวาล (Transvaal) การเดินทางครั้งนี้ทำให้โรดส์ติดต่อกับภูมิประเทศที่พบเห็น และสนใจเส้นทางที่ขึ้นไปทางตอนเหนือนี้ ด้วยจิตใจที่ยังคงหมกมุ่นอยู่กับแอฟริกา เขาจึงเรียนอยู่เพียงภาคเรียนเดียวและขอพักการเรียน จากนั้นได้กลับไปทำธุรกิจขุดหาเพชรและทองที่แอฟริกาใต้ และไม่ได้กลับไปเรียนต่ออีกจนกระทั่ง ค.ศ. ๑๘๗๖

ระหว่าง ค.ศ. ๑๘๗๔-๑๘๗๕ กิจการเหมืองเพชรไม่ประสบความสำเร็จ แต่โรดส์และรัดด์ก็ยังคงอดทนไม่ละทิ้งไป ทั้งคู่เชื่อว่าจะพบเพชรจำนวนมากในชั้นหินสีน้ำเงิน (Blue Ground) หรือหินคิมเบอร์ไลต์ (Kimberlite) หากสามารถเอาชนะสีเหลืองที่อยู่ใกล้ชั้นพื้นผิวดินออกไป ในเวลานั้นการสูบน้ำจากเหมืองยังเป็นปัญหาใหญ่ โรดส์และรัดด์ได้รับสัญญาว่าจ้างให้จัดการสูบน้ำออกจากเหมือง ๓ แห่ง เขาทยอยซื้อต่อสิทธิทำเหมืองจากรายต่างๆ ทำให้ในวันที่ ๑๒ มีนาคม ค.ศ. ๑๘๘๐ โรดส์และรัดด์สามารถจัดตั้งบริษัทเหมืองเดอเบียร์ส [De Beers Consolidated Mines คำว่าเดอเบียร์สมาจากชื่อสกุลของสองพี่น้อง โยฮันเนส นิโคลาส เดอ เบียร์ (Johannes Nicolaas de Beer) และดีเดอริก อาร์โนลตุส เดอ เบียร์ (Diederik Arnoldus de Beer) ซึ่งเป็นเจ้าของเหมืองเดิม] โดยรวบรวมกิจการรายเล็กใหญ่เข้าด้วยกัน โรดส์เป็นผู้ถือหุ้นใหญ่ที่สุดของบริษัทผลิตเพชร

แห่งนี้ที่มีเงินทุน ๒๐๐,๐๐๐ ปอนด์

อย่างไรก็ดี โรดส์ไม่ได้ถือว่าเงินคือจุดมุ่งหมายสุดท้ายในการทำธุรกิจ สิ่งที่เขาต้องการเห็นคือเส้นสีแดงพาดผ่านลงบนแผนที่แอฟริกาซึ่งหมายถึงดินแดนของอังกฤษ เขากล่าวว่า "If there be a God, I think that what he would like me to do is paint as much of the map of Africa British Red as possible..."^๓ อีกประการสำคัญคือ เขาต้องการเห็นเส้นทางรถไฟสร้างเชื่อมต่อจากเมืองเคปทาวน์ในแอฟริกาใต้ถึงกรุงไคโร (Cairo) ทางตอนเหนือของทวีป โรดส์หวังให้คนอังกฤษและพวกบัวร์ (Boer) ซึ่งเป็นชนผิวขาวเชื้อสายดัตช์หรือพวกที่มีบรรพบุรุษเป็นฮูเกโนต์ (Huguenot) หรือโปรเตสแตนต์จากฝรั่งเศสที่เข้าไปตั้งหลักแหล่งในแอฟริกาได้ก่อนคนอังกฤษสามารถอยู่ร่วมกับชาวอังกฤษอย่างปรองดองภายใต้ธงอังกฤษ และถึงกับตั้งความปรารถนาว่าสหรัฐอเมริกาจะได้กลับคืนสู่จักรวรรดิอังกฤษในวันข้างหน้า โรดส์ทำพินัยกรรมฉบับแรกใน ค.ศ. ๑๘๗๗ หลังการล้มเจ็บด้วยโรคหัวใจรุนแรงซึ่งสะท้อนความคิดเรื่องจักรวรรดิอังกฤษ โดยเขาต้องการตั้งสมาคมลับเพื่อเป็นแกนในการขยายการปกครองของอังกฤษไปทั่วโลกและนำคนอังกฤษออกไปตั้งถิ่นฐานซึ่งจะนำไปสู่การกอบกู้สหรัฐอเมริกาที่สูญเสียไปคืนสู่จักรวรรดิอังกฤษด้วย ด้วยเหตุนี้เขาจึงเข้าสู่เวทีการเมืองในเคปโคโลนีและสร้างความสัมพันธ์อันดีกับทั้งนักการเมืองและพลเมืองชาวบัวร์ แต่การที่เขาต้องการเปิดทางขึ้นสู่ตอนเหนือของทวีป ทำให้โรดส์ต้องไปเกี่ยวข้องกับกรณีพิพาทหลายครั้ง เนื่องจากประเทศตะวันตกอื่นๆ ได้แก่ เยอรมนี เบลเยียม โปรตุเกสก็แย่งกันขยายอิทธิพลเข้าสู่ตอนในทวีปรวมทั้งพวกบัวร์ในสาธารณรัฐทรานสวาลซึ่งเป็นอิสระจากอังกฤษก็เช่นกัน

การสร้างอิทธิพลและบทบาททางการเมือง

ใน ค.ศ. ๑๘๘๐ โรดส์เข้านั่งในรัฐสภาของเคปโคโลนีโดยได้รับเลือกตั้งเป็นผู้แทนจากเขตบาร์คลีย์เวสต์ (Barkley West) เขาได้คะแนนส่วนใหญ่จากพวกบัวร์เพราะเขายอมรับและยึดหยุ่นกับคนกลุ่มนี้มากกว่าคนอังกฤษทั่วไปในเคปโคโลนี เขาสนับสนุนการสอนทั้งภาษาดัตช์และภาษาอังกฤษในโรงเรียนเอกชนที่นั่นและให้ความช่วยเหลือทางการเงินด้วย โรดส์เป็นผู้แทนจากเขตเลือกตั้งนี้จนตลอดชีวิต อีก ๑๐ ปีต่อมา เขาก็ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีจากแรงสนับสนุนทั้งของพวกชนผิวขาวที่พูดภาษาอังกฤษและ

พวกบัวร์ที่ได้รับการปันหุ้นในบริษัทแอฟริกาใต้ของอังกฤษหรือบีเอสเอซี (British South Africa Company – BSAC) ของเขาจำนวน ๒๕,๐๐๐ หุ้นด้วย เมื่อได้ตำแหน่ง เขาก็ยกเลิกข้อจำกัดทางกฎหมายต่างๆ ที่จำกัดสิทธิของพวกบัวร์

ต่อมา โรดส์ใช้ทั้งเงินและอำนาจทางการเมืองให้ได้มาซึ่งสัมปทานทำเหมืองแร่จากผู้นำชาวพื้นเมือง และสร้างสัมพันธไมตรีที่ดีกับผู้แทนรัฐบาลอังกฤษที่ถูกส่งมาประจำในท้องถิ่นต่างๆ การได้รับสัมปทานทำเหมืองแร่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ก็เท่ากับเป็นการขยายดินแดนจักรวรรดิอังกฤษตามที่เขาใฝ่ฝัน^๕ โรดส์เชื่อว่าชาวแองโกล-แซกซันถูกกำหนดให้เป็นผู้ยิ่งใหญ่ ดังความปรากฏในพินัยกรรมของเขาตอนหนึ่งว่า “ข้าพเจ้าขอยืนยันว่า เรา (ชาวอังกฤษ) เป็นเผ่าพันธุ์ที่ดีที่สุดในโลก และยิ่งเราได้ครอบครองโลกมากเท่าไร ก็จะเป็นการดีสำหรับมวลมนุษยชาติ” (I contend that we (the British) are the finest race in the world and the more of the world we inhabit the better it is for the human race)^๕ นอกจากนี้ โรดส์เคยปรารถนาเพื่อไม่ให้อังกฤษซึ่งมีประชากร ๔๐ ล้านคนเผชิญภาวะสงครามกลางเมือง เจ้าหน้าที่รัฐในอาณานิคมต้องหาที่ดินผืนใหม่สำหรับให้ประชากรส่วนเกินไปตั้งรกรากเลี้ยงชีพ และต้องจัดหาตลาดใหม่ๆ ให้เมืองแม่

In order to save the forty million inhabitants of the United Kingdom from a bloody civil war, our colonial statesmen must acquire new lands for settling the surplus population of this country, to provide new markets... The Empire, as I have always said, is a bread and butter question.^๖

อย่างไรก็ดี ในการดำเนินการของเขาทั้งเพื่อธุรกิจของตนเองและเพื่อความเกรียงไกรของอังกฤษ โรดส์ไม่ประสงค์ให้ข้าราชการจากกระทรวงอาณานิคม (Colonial Office) ที่กรุงลอนดอนมายุ่งเกี่ยวในแอฟริกา แต่ต้องการให้เป็นเรื่องของชาวอังกฤษที่เข้าไปตั้งถิ่นฐาน นักการเมืองท้องถิ่นและข้าหลวงอังกฤษจัดการกันเองเท่านั้น ความคิดเช่นนี้ทำให้เขาขัดแย้งกับคนจำนวนไม่น้อยที่อยู่ที่อังกฤษ ตลอดจนกับบรรดามิชชันนารี ซึ่งต้องการการปกครองจากอังกฤษโดยตรงมากกว่า อย่างไรก็ดี โรดส์เป็นฝ่ายมีชัยเพราะเป็นผู้จ่ายเงินค่าบริหารดินแดนทางตอนเหนือของแอฟริกาใต้ขณะที่กระทรวงอาณานิคมที่กรุงลอนดอนไม่มีงบประมาณเพื่อการนี้ โรดส์ได้ขยายอาณาจักรธุรกิจเหมืองเพชร รวมทั้งเหมืองทองของเขาไปพร้อมๆ กับการขยายอิทธิพลในแอฟริกาให้อังกฤษ และ

ป้องกันโปรตุเกส เยอรมนี และพวกบัวร์ชัยขยายเข้าไปในตอนกลางของแอฟริกาใต้ บริเวณที่เป็นแหล่งเพชรและทองคำอุดมสมบูรณ์อยู่ในทรานสวาลเรียกว่า แรนด์ (Rand มาจากคำว่า Witwatersrand) มีคนสัญชาติอังกฤษหลังไหลจากเคปโคโลนีเข้าไปแสวงโชค แต่การทำเหมืองเพชรเหมืองทองคำต้องอาศัยเทคโนโลยีและเงินทุนมหาศาล บริษัทของโรดส์จึงเข้าไปดำเนินงานด้วย ทำให้ปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ อัตราส่วนประชากรในทรานสวาลโดยเฉพาะในนครโยฮันเนสเบิร์ก (Johannesberg) ระหว่างชาวอังกฤษหรือที่พวกบัวร์เรียกว่าพวกคนภายนอก หรือออยด์ลันเดอร์ (Uitlander) กับชาวบัวร์สูงถึง ๓ : ๑

ใน ค.ศ. ๑๘๘๔ โรดส์ดำเนินการให้เบชวานาแลนด์ทางตอนเหนือของเคปโคโลนีและทางตะวันตกของทรานสวาลเป็นของอังกฤษ จากนั้นโรดส์ต้องการเปิดสู่ดินแดนตอนเหนือที่เรียกว่ามาโชนาแลนด์ (Mashonaland) และมาตาเบเลแลนด์ (Matabeleland) [ปัจจุบันดินแดนทั้งสองอยู่ในซิมบับเว (โรดิเชียเดิม)] แต่อุปสรรคสำคัญๆของโรดส์คือ พอล ครูเกอร์ (Paul Kruger) ประธานาธิบดีแห่งทรานสวาลซึ่งมีนโยบาย “แอฟริกาสำหรับพวกแอฟริกาเนอร์” (Afrikaner หรือพวกบัวร์) ครูเกอร์ต้องการขยายดินแดนของทรานสวาลขึ้นไปทางเหนือเช่นกัน อุปสรรคอีกประการหนึ่งของโรดส์คือกษัตริย์โลเบนกูลา (Lobengula) ประมุขของมาตาเบเล โลเบนกูลาถือว่าถ้าอนุญาตให้คนขาวเข้าไปหาประโยชน์ในดินแดนของพระองค์แม้เพียงหนึ่งเดียว พวกนี้ก็จะอยู่อย่างถาวรแล้วแต่พวกมิชชันนารีเท่านั้น โรดส์จึงให้จอห์น มอฟเฟต (John Moffat) บุตรชายของมิชชันนารีดำเนินการขอสัมปทานทำเหมืองในดินแดนของโลเบนกูลา เมื่อได้รับสัมปทานแล้ว เขาก็รีบให้รัฐบาลอังกฤษออกอาชญาบัตรให้บริษัทแอฟริกาใต้ของอังกฤษหรือบีเอสเอซีของเขาให้มีสิทธิเข้าไปพัฒนาและบริหารที่ดินได้ โดยแจ้งให้โลเบนกูลาทราบแต่เพียงว่าจะมีการขุดหลุมขนาดใหญ่ในที่ดินเหล่านี้เท่านั้นและจะมีคนเข้าไปไม่เกิน ๑๐ คน โดยความเป็นจริงอาชญาบัตรที่รัฐบาลอังกฤษให้อำนาจบริษัทของโรดส์ก็ไม่ได้กำหนดขอบเขตที่แน่นอนที่บริษัทจะได้สิทธิเข้าไปพัฒนา ซึ่งคงเป็นเจตนาของโรดส์เอง เพราะต้องการให้อาชญาบัตรครอบคลุมไปถึงดินแดนทางตอนเหนือที่เป็นแซมเบีย มาลาวี และบอตสวานาในปัจจุบัน

จากพ่อค้าเพชรสู่นักจัดตั้งจักรวรรดิอังกฤษ

ในทศวรรษ ๑๘๘๐ โรดส์ค่อนข้างประสบความสำเร็จตลอด เขาสามารถถือครอง

หุ้นของบาร์นี บาร์นาโต (Barnie Barnato) ซึ่งเคยเป็นหุ้นส่วนของเขาในการจัดตั้งบริษัทเหมืองเดอเบียร์ส ใน ค.ศ. ๑๘๘๘ โดยเขาต้องจ่ายเงินทั้งสิ้น ๒๕ ล้านเหรียญสหรัฐ ใน ค.ศ. ๑๘๙๐ คนงานบุกเบิกของโรดส์เริ่มการเดินทางผจญภัยเข้าไปในมาตาเบเลแลนด์ และมาโชนาแลนด์และได้สร้างป้อมขึ้นและให้ชื่อว่าซอลส์บิวรี ตามชื่อของ รอเบิร์ต อาเทอร์ ทัลบอต กาสคอยน์-เซซิล มาร์ควิสที่ ๓ แห่งซอลส์บิวรี (Robert Arthur Talbot Gascoyne-Cecil, 3rd Marquis of Salisbury) ผู้นำรัฐบาลอังกฤษขณะนั้น ใน ค.ศ. ๑๘๙๑ บริษัทเดอเบียร์สของเขาผลิตเพชรในตลาดโลกถึงร้อยละ ๙๐ และโรดส์ยังร่วมมือกับแฟรงค์ ที่ชายจัดตั้งบริษัทโกลด์ฟีลด์สแห่งแอฟริกาใต้ (Gold Fields of South Africa) ใน ค.ศ. ๑๘๘๗ ซึ่งรวมเหมืองทองขนาดใหญ่หลายแห่งซึ่งค้นพบเมื่อสองปีก่อนในทรานสวาลมาอยู่ด้วยกัน

ใน ค.ศ. ๑๘๙๓ โลบเนกุลพยายามอ้างสิทธิเหนือมาโชนาแลนด์จึงเกิดการต่อสู้กับคนของโรดส์และฝ่ายแพ้ ปีต่อมา ทั้งมาโชนาแลนด์และมาตาเบเลแลนด์ที่อยู่ใกล้เคียงก็ตกอยู่ใต้อำนาจบริษัทของโรดส์และรวมกันเข้าเป็นโรดีเซีย ปลาย ค.ศ. ๑๘๙๔ ดินแดนที่อยู่ใต้บีเอสเอสอีรวมเรียกว่า แซมเบเซีย (Zambesia) ซึ่งเรียกตามชื่อแม่น้ำแซมเบซี (Zambesi) ที่ไหลผ่านกลาง เป็นดินแดนระหว่างแม่น้ำลิมโปโปและทะเลสาบแทนแกนยิกา (Tanganyika) ครอบคลุมเนื้อที่ ๑,๑๔๓,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. ๑๘๙๕ มีการเปลี่ยนชื่ออย่างเป็นทางการว่า โรดีเซีย (Rhodesia) อันมาจากชื่อสกุลของโรดส์อันสะท้อนให้เห็นความชื่นชมโรดส์ในหมู่ผู้ที่เข้าไปตั้งถิ่นฐานซึ่งเรียกชื่อนี้มาตั้งแต่ ค.ศ. ๑๘๙๑ แล้ว ส่วนชื่อโรดีเซียได้นำมาใช้เรียกดินแดนทางตอนใต้ของแม่น้ำแซมเบซีเป็นทางการใน ค.ศ. ๑๘๙๘ ซึ่งต่อมาคือ ดินแดนซิมบับเว ส่วนดินแดนที่เรียกว่าโรดีเซียตะวันตกเฉียงเหนือและโรดีเซียตะวันออกเฉียงเหนือตั้งแต่ ค.ศ. ๑๘๙๕ ต่อมาได้ชื่อว่าโรดีเซียเหนือ ก่อนที่จะเป็นแซมเบียในที่สุด

ปลาย ค.ศ. ๑๘๙๕ โชคไม่เข้าข้างโรดส์อีกต่อไป ปัญหาสุขภาพอาจทำให้เขา

เซซิล โรดส์ (ซ้าย) ในโรดีเซีย ค.ศ. ๑๘๙๖ ขณะมีอายุ ๔๒ ปี

อยากเห็นสหพันธรัฐแอฟริกาได้ที่อยู่ใต้ร่มจักรวรรดิอังกฤษเกิดขึ้นโดยเร็ว เขาจึงพัวพันกับแผนการโค่นอำนาจของพอล ครูกเกอร์ เพื่ออังกฤษจะได้ผนวกสาธารณรัฐทรานสวาล โรดส์ใช้บริษัททำเหมืองของเขาบังหน้าในการลักลอบนำอาวุธเข้าสู่นครโยฮันเนสเบิร์กเพื่อให้พวกออยด์ลันเดอร์ใช้โค่นล้มรัฐบาลครูกเกอร์ เมื่อโจเซฟ แชมเบอร์เลน (Joseph Chamberlain) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอาณานิคมของอังกฤษซึ่งยึดมั่นในนโยบายจักรวรรดินิยม ได้มอบที่ดินบริเวณพรมแดนทรานสวาลให้แก่บริษัทบีเอสเอซี ลันเดอร์ สตาร์ เจมสัน (Leander Starr Jameson) ลูกน้องและเพื่อนสนิทของโรดส์ซึ่งเป็นผู้บริหารโรดิเซียจึงนำกองทหารเข้าไปประจำในเขตนั้นเพื่อบุกไปสมทบกับออยด์ลันเดอร์ภายในทรานสวาล แต่เกิดผิดพลาดที่ผู้ร่วมวางแผนในโยฮันเนสเบิร์กไม่ลูกขึ้นก่อการในวันที่เขานำทหาร ๕๐๐ คนบุกเข้าไปยังกรุงพริทอเรีย (Pretoria) ในวันที่ ๒๗ ธันวาคม ค.ศ. ๑๘๙๕ ที่เรียกว่าการจู่โจมของเจมสัน (Jameson Raid)^๗ เจมสันจึงถูกจับกุม ภายหลังเหตุการณ์นี้ โรดส์ต้องเดินทางไปให้การในรัฐสภาที่กรุงลอนดอนและได้รับการตำหนิอย่างรุนแรง และทำให้ต้องลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของเคปโคโลนีในเดือนมกราคม ค.ศ. ๑๘๙๖ พันเอกแฟรงก์ โรดส์ (Frank Rhodes) พี่ชายคนโตของเขาซึ่งเป็นผู้นำคนหนึ่งของออยด์ลันเดอร์ในทรานสวาลก็ต้องได้รับโทษจำคุกด้วยข้อหาเป็นกบฏและเกือบจะถูกตัดสินโทษประหารชีวิต ส่วนแชมเบอร์เลนนั้นแม้เชื่อกันว่าเขาสนับสนุนแผนการโค่นล้มนี้ แต่ขาดหลักฐาน ภายหลังเหตุการณ์ รัฐบาลอังกฤษจึงเข้าไปบริหารโรดิเซียและเบชวานาแลนด์แทนที่บริษัทของโรดส์ แต่โรดส์ก็ยังคงมีความสนใจการพัฒนาโรดิเซียและการขยายเส้นทางรถไฟซึ่งเขาวางวันหนึ่งจะไปถึงกรุงไคโร

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นซึ่งโรดส์เป็นตัวจักรสำคัญเปรียบเสมือนเป็นการโหมโรงของสงครามบัวร์ (Boer Wars) หรือสงครามแอฟริกาใต้ระหว่างอังกฤษกับทรานสวาลและเสรีรัฐออเรนจ์ซึ่งเกิดขึ้นในเดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๘๙๙ เนื่องจากความขัดแย้งระหว่างชาวอังกฤษกับพวกบัวร์ที่คุกรุ่นมานานไม่ได้รับการแก้ไข คนต่างชาติในทรานสวาลซึ่งเป็นเขตเศรษฐกิจเฟื่องฟูจากเพชรและทองคำคงถูกเรียกเก็บภาษีอย่างหนักโดยไม่ได้รับฐานะพลเมืองและไม่มียกสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง ช้ำอย่างยิ่งถูกกระตุ้นจากเหตุการณ์การจู่โจมของเจมสันอีก โรดส์รีบเร่งไปที่เคมเบอร์ลีย์ซึ่งไม่กี่วันต่อมาก็ถูกหน่วยคอมมานโดของพวกบัวร์ ๕,๐๐๐ คนล้อมเมืองจนกระทั่งวันที่ ๑๖ เดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๙๐๐ ช่วงเวลาที่ถูกล้อมอยู่นั้น บริษัทของโรดส์ได้ช่วยอย่างแข็งขันในการป้องกันเมืองและรักษาภาวะ

สุขอนามัยของเมืองซึ่งประชากรส่วนใหญ่เป็นพนักงานบริษัทเดอเบีส หลังเหตุการณ์นี้ สุขภาพของโรดส์เริ่มทรุดหนัก เขาเดินทางไปยุโรป และเมื่อกลับไปเคปโคโลนีในเดือน กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๙๐๒ โรดส์ก็เสียชีวิตด้วยอาการหัวใจล้มเหลวในวันที่ ๒๖ มีนาคม ปีเดียวกันก่อนที่สงครามจะสิ้นสุดลงใน ๒ เดือนต่อมา ขณะอายุ ๔๘ ปี

“มรดก” ของโรดส์

ขณะที่เสียชีวิต เซซิล โรดส์ ได้นำผืนแผ่นดินแอฟริกาเกือบ ๒.๕๙ ล้านตาราง กิโลเมตรเข้ามาอยู่ใต้ปกครองของอังกฤษ เชื่อกันว่าเมื่อเขาเสียชีวิตนั้นโรดส์เป็นผู้ชายที่ร่ำรวยที่สุดในโลก เขาได้ทำพินัยกรรมมอบที่ดินผืนใหญ่ที่อยู่เชิงเทือกเขาเทเบิล (Table Mountain) ใกล้เคปทาวน์ให้แก่แอฟริกาใต้ ปัจจุบันที่ดินผืนนี้ส่วนหนึ่งเป็นมหาวิทยาลัยเคปทาวน์ อีกส่วนหนึ่งเป็นสวนพฤกษศาสตร์เคอร์สเดนบอสช์ (Kirstenbosch) บ้านพักหรรษาของเขาบนเทือกเขาเทเบิลก็มอบให้เป็นที่เนียบนายกรัฐมนตรียุโรปแอฟริกาใต้ มรดกชิ้นสำคัญคือการมอบเงินประมาณ ๓ ล้านปอนด์จัดตั้งทุนการศึกษาโรดส์ (Rhodes Scholarships) ซึ่งเป็นที่รู้จักกันทั่วโลก นับเป็นโครงการจัดการศึกษานานาชาติของโลก โครงการแรก นักศึกษาที่จะได้รับทุนต้องมาจากดินแดนใต้ปกครองอังกฤษ จากสหรัฐอเมริกาและเยอรมนีเพื่อเข้าศึกษาที่มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด^๕ เขาต้องการสร้างผู้นำชาวอเมริกันที่มีลักษณะกษัตริย์นักปราชญ์ (philosopher-king) ซึ่งจะนำสหรัฐอเมริกากลับคืนสู่จักรวรรดิอังกฤษ ส่วนการให้ทุนนักศึกษาเยอรมันด้วยนั้นเพราะเขาชื่นชมไกเซอร์ของเยอรมนี โรดส์เชื่อว่าในที่สุด อังกฤษ เยอรมนี และสหรัฐอเมริกาจะร่วมกันขึ้นนำโลก และประกันความผาสุกให้แก่ชาวโลก ปัจจุบันโครงการให้ทุนนี้ยังดำเนินอยู่นับตั้งแต่จัดตั้งขึ้นใน ค.ศ. ๑๙๐๓ แม้มีการปรับคุณสมบัติของผู้รับทุนบ้าง มีการคัดเลือกผู้รับทุนที่มีแนวความเป็นผู้นำในอนาคต นอกเหนือจากเป็นผู้มีความรู้ เฉลียวฉลาด และจะสามารถส่งเสริมความเข้าใจและสันติภาพโลกต่อไป ทุกปีผู้รับทุน ๔๓ คน ได้รับการคัดเลือกจากออสเตรเลีย เบลีมิวดา แคนาดา ฮองกง อินเดีย จาเมกา และเครือรัฐแคริบเบียน เคนยา นิวซีแลนด์ ปากีสถาน แอฟริกาใต้ (ได้แก่ สหภาพแอฟริกาใต้ บอตสวานา เลโซโท มาลาวี นามิเบีย และสวาซีแลนด์) แซมเบีย ซิมบับเว เยอรมนี และสหรัฐอเมริกา บิลล์ คลินตัน (Bill Clinton) อดีตประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาก็เป็น

บุคคลหนึ่งที่เคยได้รับทุนนี้

อย่างไรก็ดี สำหรับสงครามบัวร์นั้น แม้ว่าจะจบลงอย่างที่โรดส์ต้องการ นั่นคือการที่อังกฤษสามารถผนวกทรานสวาลและเสรีรัฐออเรนจ์เข้ามารวมอยู่ในจักรวรรดิอังกฤษ ประธานาธิบดีครูเกอร์ซึ่งเคยขัดขวางอุดมการณ์ของโรดส์ก็ต้องลี้ภัยออกนอกประเทศ แต่สงครามนี้ เป็นสงครามที่ทารุณ เสียเลือดเนื้อและสิ้นค่าใช้จ่ายมหาศาล ทหารฝ่ายอังกฤษ ฝ่ายบัวร์ และชาวพื้นเมืองเสียชีวิตล้มตายเป็นจำนวนมาก แต่เซซิล โรดส์ก็คงเห็นว่าเป็นความจำเป็นที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงเพื่อการสานฝันของเขาในการสร้างจักรวรรดิอังกฤษในแอฟริกา

เซซิล โรดส์จากไปพร้อมกับได้จัดตั้งทุนการศึกษาโรดส์ (Rhodes Scholarships) เพื่อสร้างผู้นำส่งเสริมความเข้าใจและสันติภาพของโลก แต่คำถามในแนวคิดเรื่องจักรวรรดินิยมของเขาก็คงให้หลายคนต้องคิดทบทวนบทบาทของเขาต่อไปอีกนาน

การเดินทางสำรวจแอฟริกาของโรดส์ได้รับยกย่องว่าเป็น “หนึ่งในร้อยของการเดินทางในประวัติศาสตร์และโลกวรรณกรรมที่ยิ่งใหญ่” ในโลกสมัยใหม่” คำพูดสุดท้ายในพินัยกรรมของเขาที่ว่า “...ยิ่งเรา (อังกฤษ) ได้ครอบครองโลกมากเท่าไร ก็จะเป็นการดีสำหรับมวลมนุษยชาติ” ก็คงเป็นประโยคที่เป็นประเด็นที่น่าศึกษาและถกเถียงต่อการยกย่องอย่างคลุมเครือของอังกฤษที่มีต่อตัวเขาและต่อการดำเนินนโยบายจักรวรรดินิยมของอังกฤษเองในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙-๒๐ เช่นเดียวกับแนวคิดเรื่อง “ภาระของคนขาว” (the white man’s burden)

ที่ชาวตะวันตกใช้เป็นข้ออ้างในการเข้ายึดครองดินแดนในภูมิภาคต่างๆ ของเผ่าพันธุ์ต่างสีผิวในสมัยจักรวรรดินิยม ตักตวงผลประโยชน์ทั้งทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองและพยายามเปลี่ยนวัฒนธรรมของเจ้าของดินแดนให้เป็นตะวันตก โดยอ้างว่าเป็นการสร้าง ความเจริญและความเป็นอารยะให้แก่ดินแดนเหล่านั้น

เชิงอรรถ

- ^๑ Walter L. Arnstein, *Britain Yesterday and Today*. (Lexington : D.C. Heath and Co., 1992), 173.
- ^๒ แอฟริกาใต้ขณะนั้นประกอบด้วยสาธารณรัฐ ๔ แห่ง ๒ แห่งได้แก่ เคปโคโลนี (Cape Colony) และนาตาล (Natal) ซึ่งเป็นของอังกฤษ อีก ๒ แห่ง คือ สาธารณรัฐแอฟริกาใต้หรือทรานสวาล (Transvaal) และเสรีรัฐออเรนจ์ (Orange Free State) เป็นสาธารณรัฐของพวกบัวร์ (Boers) ที่อ้างว่าเป็นอิสระจากอังกฤษ
- ^๓ Paul Maylam, *The Cult of Rhodes*. (New Africa Books, 2005), 56.
- ^๔ ประเด็นนี้พิจารณาเปรียบเทียบ J.G. Lockhart and C.M. Woodhouse, *Cecil Rhodes : The Colossus of South Africa*. (1963) กับ Brian Roberts, *Cecil Rhodes : Flawed Colossus*. (1987).
- ^๕ Maylam, *The Cult of Rhodes*, 56.
- ^๖ S. Gertrude Millin, *Rhodes*. (London : Kraus, 1933), 138.
- ^๗ ดูรายละเอียดใน ชาคิต ชุ่มวัฒนะ "Jameson Raid : การรุกรานของเจมสัน" ใน สารานุกรมประวัติศาสตร์สากลสมัยใหม่ : ยุโรป เล่ม ๔ อักษร H-K (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๖), ๒๕๕-๒๕๗.
- ^๘ ดูเพิ่มเติมใน Philip Ziegler, *Legacy : Cecil Rhodes, the Rhodes Trust and Rhodes Scholarships*. (Yale : Yale University Press, 2008).
- ^๙ Keith Lyne (ed.), *100 Great Journeys*. (ILEX, 2009).

บรรณานุกรม

สารานุกรมประวัติศาสตร์สากลสมัยใหม่ : ยุโรป เล่ม ๑ อักษร A-B. พิมพ์ครั้งที่ ๓
กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๗.

สารานุกรมประวัติศาสตร์สากลสมัยใหม่ : ยุโรป เล่ม ๔ อักษร H-K. กรุงเทพฯ :
ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๖.

Arnstein, Walter L. *Britain Yesterday & Today*. Lexington : D.C. Heath and Co.,
1992.

- Flint, John E. **Cecil Rhodes**. London : Hutchinson, 1976.
- Havighurst, Alfred H. **Twentieth-Century Britain**. New York : Harper & Row, 1966.
- Lockhart, J.G. and Woodhouse, C.M. **Cecil Rhodes : The Colossus of South Africa**. 1963.
- Lyne, Keith (ed.). **100 Great Journeys**. East Essex : ILEX, 2009.
- Maylam, Paul. **The Cult of Rhodes**. New Africa Books, 2005.
- Millin, S. Gertrude. **Rhodes**. London : Kraus, 1969.
- Roberts, Brian and Shore, Miles F. **Cecil Rhodes : Flawed Colossus**. New York : Norton, 1988.
- Robinson, Ronald et al. **Africa and the Victorians**, 1961.
- Rotberg, Robert I. **The Founder : Cecil Rhodes and the Pursuit of Power**. New York : Oxford University Press, 1988.
- Wheatcroft, Geoffrey. **The Randlords : The Men Who Made South Africa**, 1985.
- Winks, Robin, ed. **British Imperialism : Gold, God, Glory**, 1963.
- Ziegler, Philip. **Legacy : Cecil Rhodes, the Rhodes Trust and Rhodes Scholarships**. Yale : Yale University Press, 2008.

